
Od teorie vzdělávání k praxi

Diagnostika připravenosti dětí pro školní docházku

Rudolf Kohoutek

Anotace: Příspěvek popisuje způsoby identifikování přiměřené a nedostatečné školní způsobilosti šestiletých chlapců a dívek. Na závěr je uvedena kazuistika.

Klíčová slova: způsobilost pro školní docházku, zdraví, šestileté dítě, rozdíly mezi chlapci a dívkami, nedostatečná způsobilost pro školní docházku, diagnostika osobnosti dítěte

Annotation: The contribution discusses the ways of identifying satisfactory and unsatisfactory school maturity in six-year-old boys and girls. Casuistry is included in the end.

Key words: school maturity, health, six-year-old child, differences between boys and girls, unsatisfactory school maturity, diagnosis of the child's personality

Nástup dítěte do školy znamená důležitou změnu, vážný předěl v jeho životě. Dítě cítí nebo si i uvědomuje, že získává novou sociální roli, vyšší psychosociální status, stává se školákem, což se často projevuje i v jeho výrazových projevech (je například vážnější).

Doposud si dítě ještě bezstarostně hrálo, nyní však bude muset ukázněně pracovat. Doposud mohlo zanechat hry, když je přestala bavit, a přejít k jiné činnosti. Nyní se však bude muset soustředit a soustavně vyvíjet volní úsilí ke splnění pracovních úkolů, a to i těch, které ho nebudou příliš zajímat. Před nástupem do školy se dítě mohlo spontánně, bez dovolení pohybovat, brzy však bude muset ukázněně sledovat vyučování, přijmout uložené úkoly, pracovat na nich a dokončit je ve stanoveném čase, zejména pokud nebude zařazeno do některé alternativní školy.

V různých zemích je začátek školní docházky odlišný a většinou se pohybuje mezi pátým až sedmým rokem věku dítěte. V Anglii začíná školní

docházka v pěti letech, v Německu a u nás v šesti letech, v Rusku a severských státech až v sedmi letech. V České republice se do prvního ročníku základní školy mohou přijímat pouze děti, které k 1. září dovrší věku šesti let, a z dětí, které tohoto věku dosáhnou do konce kalendářního roku, pouze ty, které jsou přiměřeně tělesně a duševně vyvinuté, a to jen za předpokladu, že jsou ve škole volné kapacity.

Samo dovršení šestého roku věku dítěte neříká však nic významného o tom, jak se dítě ve škole pracovně a sociálně zařadí, jak bude celkově prospívat.

Mezi dětmi, které při nástupu do školy dosáhly šesti let, je 10 až 15 procent dětí pro školu nepřipravených, nezralých (nezpůsobilých) a mezi dětmi, které ještě šesti let při vstupu do školy nedosáhly, je asi 50 až 60 procent dětí pro školu nepřipravených, nezralých (nezpůsobilých).

Tyto skutečnosti mají své důsledky především ve špatném prospěchu a v neurotizaci dětí, které nastoupily školní docházku ještě psychicky nezralé. Jde o důsledky často dlouhodobé, které zanechávají trvalé stopy ve vývoji psychiky, zdraví a osobnosti dítěte.

„Na dobrém počátku všechno záleží.“ Tato Komenského slova platí i pro začátek školní docházky. Vážné obtíže či selhání na samém začátku školní dráhy srážejí dítě v jeho motivaci a ohrožují splnění podstatného úkolu školního věku, kterým je osvědčit výkonnost v konfrontaci s druhými. Záleží proto na tom, aby děti vstupovaly do školy školsky zralé.

Příznaky školní nezralosti se ovšem nemusí projevovat vždy ihned po vstupu do školy. Po nejasných počátečních obtížích může dojít ke zřetelným projevům nezralosti až ve vyšších ročnících (srv. Šturma, 1991, s. 121 ad.)

Místo pojmu školní zralost (odvozeno z německého Schulreife) se v poslední době často používá ještě pojem školní způsobilost a školní připravenost (srv. Langmeier a Mečířová, 1998). V naší práci, která se touto problematikou bude zabývat z hlediska metodického, budeme preferovat termín připravenost dítěte pro školní práci. Jsme totiž přesvědčeni, že nejenom biologické vlivy (zejména genetické faktory), ale také vlivy prostředí a výchovy hrají velkou roli při úspěších a neúspěších dětí ve škole.

1. Vývojová charakteristika šestiletých dětí způsobilých pro školní práci a docházku

Pro školu zralé a připravené děti upřednostňují při vnímání tvar před barvou, začínají se dobře orientovat v čase a prostoru, jsou schopné přiměřeného soustředění a distribuování pozornosti, mají již přiměřeně věku racionální přístup ke skutečnosti, jsou emočně zralé, nejsou výrazně afektivně labilní a infantilní, nemají vážné poruchy ve výslovnosti, mají dostatečnou zásobu

slov a zájem o učení ve škole i o společnost vrstevníků a komunikaci s nimi a jsou v péči o sebe přiměřeně samostatné.

Pro školu připravené a zralé děti se tedy většinou na vyučování těší. Se svou novou společenskou rolí se vyrovnávají bez výraznějších obtíží. Daří se jim úspěšně zvládnout nové úkoly a získávají tím sebedůvěru. Jsou to děti zralé, připravené a způsobilé pro školní docházku a pro školní práci.

Školní připravenost rozumíme dosažení takového stupně v tělesném a duševním vývoji, který umožňuje, aby dítě bylo schopno bez újmy na tělesném a duševním zdraví vyhovovat nárokům, které na ně klade školní vyučování, a dosahovat vzhledem ke svému nadání a své pílí přiměřených školních výsledků. Je to takový stupeň tělesného a duševního rozvoje, který umožňuje dítěti bez obtíží se účastnit společného vyučování ve třídě.

Dítě musí být dostatečně vyvinuto po stránce rozumové, emočně sociální, volní, pohybové, pracovní atd. Tělesnou zralost a způsobilost posuzuje dětský lékař při tzv. předškolních prohlídkách. Zajímá se například o to, zda dítě plní vývojovou normu svou tělesnou výškou, hmotností, stavem dentice a růstovým věkem. Ani tělesná, ani duševní a sociální připravenost a způsobilost dítěte pro školní docházku nesmí chybět, jinak dítě ve škole selhává. Proto by se doporučení mělo vždy opírat o týmovou spolupráci.

Mnoho špatně prospívajících prvňáčků i mnoho špatně prospívajících starších dětí jsou právě ty děti, které nastoupily do školy nedostatečně zralé a připravené. Přitom nezralost pro školní docházku není příznakem trvalé nedostačitosti dítěte. Tak, jako je doba, kdy dítě začíná sedět, chodit a mluvit odlišná od statistického průměru, tak ani školní zralosti nedosahují děti v přesně stejném věku. Závisí to na individuální úrovni a souhře činitelů utvářejících osobnost (dědičnost, prostředí, výchova, výživa, prodělaná onemocnění, úrazy a operace).

Vágnerová (2000) rozdělila kompetence, které jsou potřebné ke zvládnání školních požadavků, do dvou skupin:

1. kompetence, které jsou závislé na zrání (maturaci);
2. kompetence, na jejichž rozvoji se ve větší míře podílí učení a zkušenost.

Nechápeme tedy školní zralost jen jako biologickou maturaci organismu, ale i jako určitou úroveň připravenosti a způsobilosti rozumové, citové a sociální, jež je výsledkem součinnosti maturace centrální nervové soustavy se stimulačními faktory prostředí a výchovy.

Tělesný vývoj, motorika a zdravotní stav

Otázky tělesného vývoje jsou věcí lékařského posouzení, které provádí dětský lékař v rámci preventivních prohlídek v pěti letech tak, aby do nástupu do školy byl ještě čas přijmout případná nutná opatření. Přitom hledisko tělesného vývoje a tělesného stavu na jedné straně a duševní a sociální vy-

spělosti na straně druhé nemusí být v jednotlivých případech vždy v plném souladu. Jsou děti tělesně zdatné, ale duševně či psychosociálně zřetelně nezralé, a naproti tomu jsou děti drobné, tělesně vyhlížející jako mladší, avšak pro školu duševně a sociálně vyspělé. Při posuzování připravenosti pro školu je proto zapotřebí úzké spolupráce mezi psychologem, dětským lékařem, případně dalšími odborně specializovanými lékaři (např. neurologem, psychiatrem, foniatrem), jakož i s dalšími odborníky (speciálním pedagogem, např. logopedem), stejně jako s pedagogy (např. s učitelkami mateřské školy).

Kotulán (1966) zkoumal vztah mezi tělesnou vyspělostí při nástupu dítěte do školy a jeho adaptací v první třídě. Statisticky ověřil, že školní prospěch ani přizpůsobení školního prostředí nesouvisí významně s tělesnou výškou, ani s kostním věkem či věkem růstovým. Nicméně Jirásek (1968) později prokázal, že hodnoty růstového věku sedmi roků a vyšší významně doprovázejí lepší školní prospěch v pololetí první třídy. Děti vyššího věku a silnější postavy se asi přece jen lépe vypořádávají s požadavky spojenými se začleněním do školy. Již dříve se poukazovalo na souvislost mezi školní zralostí a dosažením stupně tělesného vývoje školního dítěte, výrazné přeměny tělesného tvaru či tzv. první vytáhlosti. V souvislosti s tím se někdy uvádí tzv. „filipínská míra“, která považuje za školsky zralé dítě to, které rukou dosáhne přes vzpřímenou hlavu na ucho na protilehlé straně. Tato zkouška vlastně sleduje prodlužování horních končetin, které je součástí kvalitativní přeměny těla (tj. celkový růst do výšky, relativní zmenšení hlavy, zúžení trupu atd.), která se objevuje mezi pátým až sedmým rokem života dítěte. S touto proměnou postavy, která se nazývá také prvním obdobím vytáhlosti, je proces psychického vývoje spjat těsněji než s absolutní tělesnou mírou a hmotností.

Školní zralost předpokládá ovšem i určitou úroveň zralosti centrálního nervového systému (PNS). Langmeier a Krejčířová (1998) uvádějí, že pro zjištění stavu zralosti centrální nervové soustavy by mohl mít význam vývoj mozkových biopotenciálů.

Předpokládáme, že v budoucnosti budou při diagnostice školní způsobilosti brány biopotencionály mozku v potaz. Lesný (1980) uvádí, že se u většiny dětí mezi pátým a sedmým rokem objevuje poprvé pravý alfa-rytmus, i když vlny jsou zprvu ještě pomalejší (8/s) a teprve později se frekvence alfa-rytmu zvětšuje (na 10–12/s).

S proměnou tělesné stavby v období vstupu do školy úzce souvisí změny v ovládnutí motoriky a těla vůbec. Špatně koordinované a neekonomické pohyby malého dítěte se začínají kolem šesti let zřetelně měnit. Dítě lépe šetří silami, je schopnější i v oblasti drobných a jemnějších pohybů (nezbytných při psaní), lépe koordinuje automatické i volní pohyby. Také jeho mimika a další výrazové projevy jsou již uměřenější, kontrolovanější a zralejší.

Věk

Nespornou roli při vstupu do školy hraje věk dítěte. V České republice je věk prvním a rozhodujícím kritériem: do školy jsou v lednu zapsány k nástupu v témže roce všechny děti, jež k 31. srpnu dovrší šesti let věku, děti, jimž bude 6 let do konce roku (v září až prosinci), pouze podmíněně. Podle pracovníků plzeňské Krajské pedagogicko-psychologické poradny (Vojáček a kol.), kteří rozpracovali vlastní model předškolních prohlídek dětí, se školní zralost jeví být ve značné míře funkcí věku. Pro 10 až 20 % dětí je nástup do školy s ohledem na nezralost spojen s rizikem obtíží či selhání. Požadavek dovršeného šestého roku se jeví spíše jako minimální než optimální.

Rozdíly mezi chlapci a dívkami

U chlapců bývá psychosociální vyspívání v předškolním věku pomalejší a méně vyrovnané než u dívek. Ve škole bývají chlapci častěji označováni jako školsky nezralí. Chlapci jsou pravděpodobně biologicky i psychologicky křehčí a zranitelnější nejrůznějšími nepříznivými vlivy. Nováková a Prokopenec (2002) uvádějí, že stále použitelný Jiráskův orientační test školní zralosti splnilo 85 % dívek, ale pouze 68 % chlapců.

Také plzeňští pracovníci (Marková-Vitovská a kol., 1980) uvádějí, že chlapci jsou celkově méně školsky zralí, a to ani ne tak pro nižší výsledky ve vykonaných zkouškách, ale zejména pro nižší zralost sociální a pracovní. Chlapci se jako skupina zdáli být dočasně asi o čtvrt roku pozadu oproti dívkám.

Podnětnost výchovného prostředí

Langmeier (1961) našel mezi dětmi ze stimulujícího rodinného prostředí 7 % dětí nezralých, mezi dětmi z průměrně stimulujících rodin 18,5 % nezralých pro školu a konečně ve skupině dětí z prostředí výchovně zanedbávanějšího plnou třetinu nezralých. Matějček (1963) konstatoval u 145 dětí přecházejících z předškolních dětských domovů do školy povšechné opoždění v tělesném i duševním vývoji – celá skupina se mu jevila jako školsky výrazně nezralá.

Požadavky školy

Jedním z rozhodujících činitelů úspěšnosti či neúspěšnosti dítěte ve škole jsou nároky školy. Moderní doba se zvyšujícími se nároky a požadavky na vzdělání přinesla například zkrácení přípravného období na vyučování, jež se nyní přesouvá do období mateřské školy. Přístup učitele by měl dítě ve škole motivovat.

Zralost řeči, poznávacích a rozumových funkcí

Za školsky zralé dítě se považuje dítě, které je schopno z vnímaného celku vyčleňovat části a původní celek z nich opět složit, což je – pokud jde o sluchové a zrakové vnímání – předpokladem úspěšné výuky čtení a psaní. Tento vývoj pozorujeme v dětské kresbě, která již věrněji odráží skutečnost. Dítě je schopno obkreslit jednodušší předlohu (složenou z písmen či z geometrických obrazců). Od analytické kresby přechází pozvolna k syntetickému znázornění postav a dalších objektů již podle ucelené představy, která je dokladem zásadní kvalitativní proměny dětského pojmání světa.

Pozornost a její koncentrace je u dítěte zralého pro školní docházku stále kvalitnější. Také délka pozornosti se zvětšuje.

Rozumové poznání se začíná opírat o analytické konkrétní myšlení, jež dítěti umožňuje orientovat se lépe ve světě kolem sebe, v tvarech, kresbách a dějích. Lépe postihuje podobnosti a rozdíly, začíná chápat vztahy a souvislosti. Dospívá dokonce postupně k určitým zevšeobecněním a kategorizacím.

Paměť se stává trvalejší a záměrnější, i když je spíše mechanická než logická.

Školsky zralé dítě je schopno hovořit ve větách a jednodušších souvětích. Řeč se zdokonaluje, a to i pokud jde o správnou výslovnost. Případná dyslalie (patlavost) by měla být překonána či napravena ještě před vstupem do školy. Avšak patlavost bývá stále zjišťována až u 20 % žáků prvních ročníků základní školy. Dobrá znalost vyučovacího jazyka je přitom důležitou podmínkou úspěšného zvládnutí výuky. Úroveň verbální komunikace je velmi důležitých faktorem podmiňujícím školní úspěšnost.

V motorice dospívá dítě k ukázněnější, cílenější pohybové aktivitě. Po určité době je již schopno své motorické chování ovládnout a kontrolovat.

Pracovní vyspělost

Školsky zralé dítě již dobře dovede rozlišit hru od povinnosti. Zadaný úkol se snaží splnit a dokončit, a to i tehdy, objeví-li se překážky. Dovede se také podřídit pracovnímu rytmu vyučovacích hodin. Dokáže kontrolovat okamžité nápady a impulzy (alespoň některé) a delší dobu vědomě zaměřovat pozornost žádoucím směrem i k podnětům, jež samy o sobě nejsou lákavé novostí či proměnlivostí.

Citová zralost a sociální připravenost, odolnost vůči zátěži

Úspěch ve škole předpokládá emocionální stabilitu, značnou odolnost k frustracím a dovednost přijímat i případné dílčí neúspěchy. Přílišná citlivost, senzitivnost a hypersenzitivnost snadno vyvede dítě z míry. Strach, obavy, napětí a tréma svazují jeho výkonnost.

K citové zralosti patří i zralost sociální. Pro školu způsobilé dítě se již dovede odloučit i na více hodin od své matky a podřídit se autoritě pro něj dosud cizí učitelky, jíž by měla patřit jeho důvěra a ochota ke spolupráci.

Úkolová zralost či zralost pro práci úzce souvisí s citovou a sociální zralostí. Právě na „zralost pro práci“ kladla hlavní důraz Bühlerová ve svém pojetí Schulreife neboli Werkreife (podle Langmeiera a Krejčířové, 1998).

Podmínkou náležitě adaptace na školu je i dovednost dítěte začlenit se do skupiny vrstevníků, jímž je třeba se adekvátně přizpůsobit a brát na ně ohledy. S nimi se dítě dostává do situací soutěže, učí se tu vzájemné pomoci a spolupráci.

2. Metody orientačního zjišťování nedostatečné způsobilosti pro školu

Orientační zjišťování připravenosti dětí pro školu je značně nejednotné. Jednotlivé školy mají své vlastní metodiky opírající se o individuální zkušenost některých pedagogů.

Uvádíme zde metody, které mohou adekvátně užívat vychovatelé a učitelé jako první orientační síto k pravděpodobnému zjištění nedostatečné způsobilosti pro školu.

Jsou to metody, které se na řadě brněnských škol osvědčily.

Pro první síto zjišťování školní nezralosti lze doporučit:

- orientační zkoušku zralosti pro školu;
- projevy školní nezralosti během orientační zkoušky;
- anamnestický arch.

Orientační zkouška zralosti pro školu

Má tyto úkoly:

- a) Nápís CIS YL EM (velikost písmen 1 cm)

Příkaz dítěti: „Podívej se, co je tu napsáno, a napiš totéž na tento papír!

Napiš to přesně tak, jak to vidíš!“

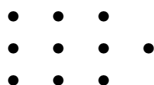
Nápís *Cis yl Em* (velikost malých písmen 0,5 cm)

Příkaz dítěti: tentýž jako nahoře.

- b) Kresba: rožkem spojené ČTVERCE, čtverec s úhlopříčkami, s kruhem uvnitř. Strana čtverce má velikost 3 cm.

Příkaz dítěti: „Podívej se, co jsou zde za obrázky, a namaluj takové na tento papír pěkně jeden po druhém.“

- c) Kresba: TEČKY:

Příkaz dítěti: „Zde vidíš takové černé tečky. Dobře se podívej a zkus je pěkně namalovat stejně seřazené na tento papír.“

d) Barevné dřevěné kostky:

(pořadí kostek: červená, zelená, modrá, žlutá, bílá, černá)

Příkaz dítěti: „Podívej se, zde je několik kostek a každá má jinou barvu. Řekni mi, jakou barvu má tato kostka, jakou tato ...“ Učitel poznamená do testu, kolik barev a kterou dítě poznalo.

e) Kostky – POČET:

Příkaz dítěti: „Teď se na kostky ještě jednou podívej a spočítej mi, kolik jich je. Počítej pěkně nahlas!“

Učitel provede do testu přímý záznam počítání dítěte.

f) Nakonec KRESBA:

Příkaz dítěti: „Nakresli na tento papír jak nejlépe umíš svého tatínka nebo maminku!“

Učitel říká příkazy dítěti normálním, klidným hlasem, neopravuje a nepoučuje dítě, říká spíše dobře nebo přikývne hlavou, i když dítě provede něco špatně. *Nedává nikdy najevo, že není něco dobře. Dodržuje přesně formulaci příkazů dítěti.*

Vyhodnocení se může opírat o pětistupňovou klasifikaci. Návody na vyhodnocování orientačních zkoušek připravenosti pro školu lze najít i na Internetu.

Seznam projevů školní nezralosti

Projevy školní nezralosti během orientačního šetření:

- a) Dítě nechce odejít od rodičů, brání se, pláče, je na nich příliš závislé.
- b) Dítě nenavazuje kontakt, je negativistické, nemluví, je bázlivé, nejisté.
- c) Dítě se chová bez zábran, má příliš uvolněné chování, tyká dospělým, je vtíravé.
- d) Bez individuální pomoci není dítě schopno plnit příkazy.
- e) Dítě se snadno rozptýlí, je nesoustředěné.
- f) Přerušuje práci, odmítá pokračovat, vstává z místa, zpívá si při úkolu, breptá.
- g) Má potíže s vyjadřováním, je s ním „těžká domluva“.
- h) Má evidentně malou slovní zásobu.
- i) Celkově se jeví jako příliš dětské, hravé.
- j) Dítě se jeví rozumově opožděné.
- k) Jiné nápady: doplňte:

Signifikantní pro pravděpodobnou nezpůsobilost pro školní docházku je kombinace několika projevů (příznaků), např. dítě nenavazuje kontakt, má potíže s vyjadřováním, celkově se jeví jako příliš dětské a jeví se jako rozumově opožděné. Z uvedených projevů školní nezralosti podtrhuje pedagog

ty, které se u dítěte objevují, a doplňuje je o případné další poznatky, které získal během šetření.

Anamnestický arch

V některých případech snímáme u dětí podezřelých z nezpůsobilosti pro školní docházku i anamnestické údaje, a to většinou od matky, otce, prarodičů nebo jiných příbuzných dítěte v tomto pořadí:

Jméno a příjmení dítěte:

Datum narození:

Mateřská škola: Navštěvuje ji od–do

Přizpůsobení na mateřskou školu:

Zapsáno na základní školu (adresa):

1) Rodinné prostředí

Otec (jméno, věk, zaměstnání, vzdělání, zdraví, bydliště):

Matka (jméno, věk, zaměstnání, vzdělání, zdraví, bydliště):

Dítě je manželské – nemanželské – nevlastní – osvojené:

Sourozenci (rok narození, zdravotní stav, prospěch, výukové a výchovné obtíže a nápadnosti):

Osoby (např. prarodiče) podílející se na výchově dítěte (věk, zaměstnání, zdrav. stav, event. závady výchovného přístupu):

Zvláštnosti rodinného prostředí (tělesná či duševní onemocnění, rozumové opoždění, alkoholismus, dvojjazyčnost, narušené vztahy v rodině, případně socioekonomické, kulturní a hygienické nedostatky rodiny):

Stav a úroveň rodinné výchovy – spočívá na matce, otci, vychovávají společně a jednotně.

Typ rodinné výchovy, případně její závady:

2) Osobní anamnéza

Těhotenství: chtěné – nechtěné, průběh (udržované, s obtížemi, prodělaná onemocnění, léčení)

Porod v ... měsících, průběh:

Poloha plodu ... kříšení ... jiné

Porodní hmotnost ... g, porodní míra ... cm

Poporodní žloutenka

Onemocnění, úrazy do tří let

Onemocnění a úrazy od tří let

Motorika: sedělo v ... měsících, chodilo v ... měsících

Závady pohyb. funkcí

Leváctví, obourukost, praváctví

Osobní tempo:

Řeč: první slova v ..., věty v ...

Smysly: zraková vada, nedoslýchavost

Pozornost: nesoustředěnost – někdy výkyvy, soustředí se jen na zajímavou činnost, těkavost

Úkolová výkonnost: povrchní, odbývá úkol, snaží se o dobrý výkon, pečlivý

Osobnostní vlastnosti:

Převládající nálady:

Přizpůsobivost:

Temperament:

Volní vlastnosti:

Emoční vlastnosti:

Neurotické a jiné obtíže:

Celkový dojem:

Námi uvedené metody mají velký význam pro **depistáž**, tedy vyhledávání dětí pravděpodobně nezpůsobilých a nepřipravených pro školu. Pro konečné rozhodnutí o školní zralosti či nezralosti je však nutné podrobné psychologické vyšetření všech dílčích složek mentální výbavy, psychiky a osobnosti dítěte. Při zjišťování a případném odstraňování parciálních projevů neúplné připravenosti dětí pro školní docházku je třeba adekvátně využít zejména období mezi zápisem a zahájením školního roku.

Metody na orientační zjišťování pravděpodobnosti školní připravenosti, způsobilosti či nepřipravenosti a nezpůsobilosti, tedy jakési *první síto*, je třeba stále zkvalitňovat a vystříhat se takových chyb, jako je například provádění šetření za přítomnosti rodičů v příliš velkých skupinách dětí. Za vhodné považujeme skupiny 5–6 dětí, jejichž rodiče nejsou v místnosti, kde se šetření provádí, přítomni, mohou čekat například na chodbě školy. Není také vhodné, když ten, kdo děti šetří, má bílý plášť (některé děti se ho bojí, jako by byl zdravotník).

Druhé síto, rozhodující pro vlastní **diagnózu** školní připravenosti, způsobilosti či nezpůsobilosti, provádějí odborní psychologové, ať již na půdě konkrétní školy nebo v pedagogicko-psychologické poradně.

Poradna podle vyhlášky č.72/2005 Sb. zjišťuje pedagogicko-psychologickou připravenost žáků na povinnou školní docházku a vydává o ní odborný posudek, doporučuje zákonným zástupcům a řediteli školy zařazení žáka do příslušné školy a třídy a vhodnou formu jeho vzdělávání.

Posouzení poradenských psychologů by mělo přinést poznatky o stavu vývoje *poznávacích procesů* (např. o vnímání detailů a vzájemných proporcí, poznávání barev, o trvání aktivní vizuální pozornosti a jejím případném deficitu, o znovupoznávání, o rychlosti a přesnosti vývoje představy a pojmu, početních představ, o chápání vztahů prostorových, vztahu příčiny a následku, tvorbě nadřazených pojmů, o slovní zásobě, o případném lehkém či vážnějším opoždění vývoje, nerovnoměrnosti vývoje intelektu i celé osobnosti), dále o stavu vývoje *řeči*, *laterality*, *praxe a motoriky* (např. o stavu výslovnosti, artikulace, měkčení, o úrovni koordinace jemných pohybů ruky, o stavu koordinace zrakových vjemů a pohybů, grafomotorice, o obratnosti, svalové síle, o úrovni pohybového neklidu); o *povahových, volních a temperamentových* vlastnostech (např. o impulzivitě, volním brzdění, o pocitu nedostačivosti) a o stavu *sociálního přizpůsobení* (např. o komunikativnosti, o převaze aktivní nebo pasivní adaptace, o míře sociální samostatnosti, o roli v dětských skupinách) a měly by být také uvedeny případné projevy dušev-

ního strádání a *psychopatologické tendence* dítěte (zejména příznaky zvýšeného neuroticismu).

3. Opatření pro odstraňování nedostatečné připravenosti či způsobilosti dětí pro školní práci a docházku

Zaměřené rozvíjení a odborná náprava

Současná praxe ve školství směřuje k ověření školní způsobilosti včas před předpokládaným vstupem do školy, aby v případě nutnosti bylo možno využít zbývajících času k cílené odborné pomoci, např. k logopedické nápravě řeči, k rozvíjení jemné motoriky, k nácviku osamostatňování. V pedagogicko-psychologických poradnách i na dalších pracovištích byly vypracovány *komplexní programy* zaměřené na rozvíjení funkcí a dovedností zvláště významných pro školy. Děti docházejí s rodiči do pedagogicko-psychologických poraden k nápravným a rozvíjecím cvičením, prováděným formou hry individuálně či v malé skupině. Rodiče pak podle svých schopností pokračují v nácviku doma.

Procvičuje se zejména třídění a seskupování předmětů podle množství, tvaru, barvy, velikosti, účelu, skládání a rozkládání celků (obrázků, stavebnic, skládanek, vět, vyprávění), logické myšlení řešením jednoduchých hádarek a hříček, paměť, pozornost, smyslová orientace a rozlišování, orientace v prostoru (zejména vpravo – vlevo), výslovnost, slovní zásoba a povšechné vyjadřovací schopnosti, grafomotorika a jemná motorická koordinace (zaházení s tužkou, nůžkami) a vizuomotorická koordinace (kreslení, omalovánky a domalovánky), spolupráce a dělba rolí při společných úkolových hrách atd. (Šturma, 1991)

Většina dětí v posledním roce před školou navštěvuje mateřské školy, jimž přísluší v přípravě pro školu zvláště významná úloha. Cílená předškolní výchova je součástí výchovného programu mateřských škol. Zejména pro děti s nižším výchovným standardem a menší psychosociální podnětností představuje předškolní příprava například v kultivované sociální komunikaci, motorice, grafomotorice a rozvíjení řeči významnou pomoc.

Některé pedagogicko-psychologické poradny (např. v Kolíně, Prostějově, Praze 4, Karvině) a pedagogická centra (např. v Českých Budějovicích, Plzni, Brně) vydaly metodické listy, které se zabývají přípravou na „úspěšný start“ při vstupu do prvního ročníku základní školy. Informuje o tom Věstník MŠMT ČR.

Pedagogicko-psychologická poradna v Kolíně vydala metodický list *Úspěšný start – modulární kurz* pro učitelky mateřských a základních škol připravující děti na úspěšné zahájení školní docházky.

Pedagogicko-psychologická poradna v Prostějově vydala pomůcku *Metoda*

dobrého startu, určenou také pro učitelky mateřských škol, učitele prvního stupně základních škol a zvláštních škol i učitele speciálních škol.

Pedagogicko-psychologická poradna v Hodoníně vydala metodický list *Spolu to dokážeme! Co by mělo zvládnout dítě, než jde do školy* pro učitelky prvního stupně základních škol a učitelky mateřských škol.

Pedagogicko-psychologická poradna v Karvině vydala metodický list *Problematika školní zralosti pro učitelky mateřských škol*.

Pedagogicko-psychologická poradna v Praze 4 zpracovala materiál *Jak připravujeme děti na školu* pro učitelky mateřských škol, zvláštních škol, speciálních mateřských škol a prvního stupně základních škol.

Pedagogicko-psychologická poradna města Brna již dříve (1988) připravila metodický list *Způsobilost dítěte pro zahájení školní docházky*. Tento metodický list byl zaměřen zejména na práci s rodiči dětí, které ještě nejsou způsobilé pro školní docházku.

Pedagogické centrum v Brně vydalo alternativní vzdělávací program *Začít spolu* pro učitelky mateřských škol a prvního stupně základních škol.

Pedagogické centrum v Českých Budějovicích vydalo:

- a) *Přípravenost dítěte na vstup do základní školy*
- b) *Prevence poruch školních obtíží* (Diagnostika deficitů dílčích funkcí u dětí předškolního věku, metodika nápravy podle Brigitte Sindelarové)
- c) *Tréninkový program na zmírnění (odstranění) grafomotorických obtíží u dětí předškolního věku*
- d) *Sebepojetí dítěte předškolního věku, faktory rozvoje, diagnostika a terapie komplexu méněcennosti*.

Pedagogické centrum v Plzni vydalo materiál *Posuzování školní zralosti*.

Vyrovňovací třídy

V indikovaných případech se školsky nezralé děti zařazují do vyrovnávacích tříd při základních školách (s maximálním počtem patnácti žáků ve třídě), kde se jim dostává individuální péče.

Úkolem vyrovnávacích tříd je v podstatě vyrovnat didaktický deficit či jiné psychické nedostatky žáka. Opoždění žáků může být buď trvalé, nebo dočasné. Dočasné opoždění má příznivou prognózu. Dočasně opožděný žák může svůj deficit při vytvoření vhodných podmínek ve škole vyrovnat a zařadit se mezi postupující žáky. Příčina celkového, ale i částečného zaostávání žáků může spočívat v nepříznivých podmínkách rodinného prostředí, ve zdravotním stavu žáka, nesprávných didaktických metodách práce školy, nejčastěji však v celém komplexu podmínek. Můžeme tedy říci, že zaostávání žáků je zapříčiněno často multifaktoriálně.

V popředí pozornosti učitelů vyrovnávacích tříd by neměla být jen snaha o rychlé odstranění deficitů, mezer a nedostatků ve vědomostech žáků, ale

i snaha o citlivý výchovný vztah k dětem. Název vyrovnávací třída nelze považovat za zcela přesný, ale je bližší jazykovému cítění než dříve používaný termín „podpůrná třída“. Vyrovnávací třídy jsou perspektivní pro školsky nezralé děti, a to pro svůj preventivní charakter. Plní dobře svou funkci pro děti se školní nezralostí (= neuropsychická a psychosociální nezralost) i pro děti s podprůměrnou úrovní normálního intelektu, které by se bez výrazně individuálního přístupu začaly v běžných třídách s velkým počtem žáků didakticky opožďovat a nevytvořily by si včas dobré základní dovednosti a návyky nezbytné ve vyšších postupných ročnících pro osvojování učiva. Zejména pro tyto žáky má význam, aby pokračovali ve vyrovnávací třídě až do 2.–3. postupného ročníku.

Za předpokladu, že se do vyrovnávacích tříd provádí správný výběr žáků, lze tyto třídy považovat za jedno z možných a úspěšných opatření preventivního charakteru proti hmotným a morálním ztrátám, které společnosti i jednotlivcům vznikají ze školního propadání a nedokončeného základního vzdělání.

Za hlavní činitele, které ovlivňují efektivnost práce ve vyrovnávacích třídách i dalších mikrotřídách, lze se značnou pravděpodobností považovat: velikost třídy, tj. snížení počtu žáků umožňující věnovat každému jednotlivému dítěti více individuální péče během vyučování; úroveň pedagogické činnosti učitele, která závisí na jeho odborných a lidských kvalitách a speciálních vědomostech a dovednostech, a to zvláště z psychologie, psychopatologie a speciální pedagogiky; výběr, včasný nástup a délka pobytu žáka v mikrotřídě a jeho správné zařazení po dokončení docházky do mikrotřídy; trvalou týmovou spolupráci pedagoga, psychologa a lékaře. Pokud jde o výběr do vyrovnávacích a jiných mikrotříd a s tím související dobu nástupu do nich, platí všeobecně: čím dříve se dostane do mikrotřídy, tím je u žáka větší naděje na úspěch, tím se také zkracuje doba pobytu podle známé zásady, že převýchova je podstatně obtížnější než výchova a že možnosti působení na hlubší vrstvy osobnosti se s věkem snižují.

Z toho vyplývá potřeba včasného podchycení problémových dětí. Velmi významnou úlohu v tomto směru mohou sehrát předškolní šetření školní zralosti psychology i lékaři.

Z hlediska včasného výchovného zákroku se jeví jako velmi perspektivní mikrotřídy zřizované při prvních ročnících základní školy i malé speciální třídy při mateřských školách.

Protože je účelné, aby dítě přicházelo do mikrotřídy co nejrychleji po zjištění specifické vady nebo po objevení potíží, měl by být umožněn přestup dítěte z běžné třídy i o poleletí, v naléhavých případech ihned.

Vyučující vyrovnávacích tříd zdůrazňují na prvním místě obtížnost své práce. Na druhé straně však velmi rádi mluví o úspěších, kterých se jim

podářilo dosáhnout, a ochotně předkládají práce žáků, kteří by podle jejich názoru v normální třídě neuspěli. V metodách své práce zdůrazňují na prvním místě možnost zcela individuálního přístupu k jednotlivým žákům. Pokud se nejedná o dítě patřící do zvláštní školy, vyjadřují se většinou optimisticky o své další práci.

Požadavky na práci učitele ve vyrovnávací třídě můžeme shrnout takto:

- a) vhodně motivované názorné vyučování;
- b) práce ve skupinách a podle potřeby i s jednotlivými žáky;
- c) častější vkládání relaxačních chviliek do vyučování (tělocvik, zpěv, manuální činnost);
- d) stálé opakování a procvičování, častější návraty k procvičovanému učivu, opakování výkladu nového učiva;
- e) soustavná kontrola pracovních výsledků, neustálé ožívování zapomenutých pojmů a vysvětlování nejasností, velmi časté povzbuzování dětí, chvála i méně kvalitních výsledků práce, jestliže jich bylo dosaženo úměrně ke schopnostem dítěte, vedení k sebedůvěře i při počátečním nezdaru;
- f) promyšlené zadávání samostatné práce, začíná se jednoduchými úkoly, nároky se stupňují opatrně a postupně, samostatnou práci však nelze podceňovat, nelze žáka pouze vést, protože při přeražení do normální třídy by neobstál;
- g) vytvářet dobrou pohodu, dobrou náladu, děti nenechávat jen pasivně přihlížet, zaměstnávat je, vést je k aktivní činnosti, hovořit s nimi o jejich zkušenostech, osobních problémech, rodinném prostředí, hrách, zálibách, zájmech, učit děti posoudit každou událost, neustále je pozorovat, hodnotit, sledovat;
- h) často s dětmi zpívat, opakovat s nimi některá slova, věty, říkanky, recitovat, rozvíjet řeč, slovní projev;
- i) chránit děti před nárazy okolí, před napadáním od agresivnějších jedinců, chránit je před posměchem;
- j) postupně je zvykat na normální školní prostředí velké školy.

Vyrovnávací třída může být chybně chápána jako odlehčovací zařízení pro umístění dětí, které se stanou z nejrůznějších důvodů v normální třídě nepohodlnými. Vyrovnávací třída však není náhražkou, která by řešila neochotu rodičů posílat dítě do zvláštní školy. Slabomyslné děti tedy do vyrovnávací třídy nepatří. Jakmile je u dětí oligofrenie bezpečně diagnostikována, nepatří dítě do vyrovnávací třídy. Vyučující ve vyrovnávací třídě má dost problémů s dětmi, které tam patří, tj. s dětmi školsky nezralými.

Vladimír Hrabal, bývalý ředitel Pedagogicko-psychologické poradny hlavního města Prahy a docent Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, hodnotil

vyrovnávací třídy a jiné mikrotřídy jako nesporně významné pro zkvalitnění individuálního přístupu k žákům, kteří se atypicky vyvíjejí. Účelnost týmové práce odborníků (zejména pedagogů, speciálních pedagogů, psychologů a lékařů) v činnostech souvisejících s mikrotřídami považoval právem za prokázanou.

Psychologové by ovšem měli pomáhat pedagogům nejenom děti do vyrovnávacích tříd a jiných mikrotříd vybírat, ale měli by také provádět po roce pobytu dítěte v mikrotřídě kontrolní psychologická šetření zaměřená na zjištění efektivnosti výchovně-vzdělávací práce s těmito dětmi a na zjištění rozdílů v úrovni funkčních, osobnostních a psychických parametrů oproti původnímu vyšetření.

Odklad školní docházky

Zákon č. 561/2004 Sb. (školný zákon), který je účinný od 1. 1. 2005 k odkladům školní docházky v paragrafu 37 uvádí:

„Není-li dítě po dovršení šestého roku věku tělesně nebo duševně přiměřeně vyspělé a požádá-li o to písemně zákonný zástupce dítěte, odloží ředitel školy začátek povinné školní docházky o jeden školní rok, pokud je žádost doložena doporučujícím posouzením příslušného školského poradenského zařízení a odborného lékaře. Začátek povinné školní docházky lze odložit nejdéle do zahájení školního roku, v němž dítě dovrší osmý rok věku.“

Při zápisu do prvního ročníku základní škola informuje zákonného zástupce dítěte o možnosti odkladu povinné školní docházky.

Pokud se u žáka v prvním roce plnění povinné školní docházky projeví nedostatečná tělesná nebo duševní vyspělost k plnění povinné školní docházky, může ředitel školy se souhlasem zákonného zástupce žákovi dodatečně v průběhu prvního pololetí školního roku odložit začátek plnění povinné školní docházky na následující školní rok.

Kropáčková (2000) na základě nových šetření oprávněně uvádí, že procento odkladů školní docházky je v naší zemi poměrně vysoké, údajně téměř 26 % (odvolává se na Mertina a Gillnerovou, 2003), a počet dětí s odkladem školní docházky se v posledních letech snižuje.

Kucharská (1999) uvedla na Internetu poněkud informativní a poučné starší průzkumy Institutu pedagogicko-psychologického poradenství ČR ve školním roce 1995/96 a 1996/97. Ve sledovaných okresech byl v roce 1995/96 zjištěn odklad školní docházky u 13,5 % populace (12 % dívek a 16 % chlapců), Ve školním roce 1996/97 to bylo 14 % populace (11 % dívek a 19 % chlapců). Mezi jednotlivými okresy byly velké rozdíly v četnostech odkladů školní docházky (od 1,2 % do 20,4 %). Vyšší počet odkladů školní docházky byl v místech, kde byly velkokapacitní školy (převážně na sídlištích).

V indikovaných případech mohou rodiče požádat příslušná úřední místa

o odklad školní docházky svého dítěte o jeden rok. Svou žádost dokládají odborným lékařským nebo psychologickým nálezem a doporučením.

Bylo by žádoucí, aby příslušný lékař a psycholog a spolupracující pedagogové o svých zjištěních a nálezech konzultovali, aby je opírali o **týmovou spolupráci** a před předáním či odesláním svá odborná doporučení **integrovali**, což dosud není vždy a všude pravidlem.

Adekvátní dopad na další vývoj dítěte má, když se podaří pro dítě vypracovat a realizovat speciálně zaměřený výchovný program připravený individuálně s ohledem na osobnostní a psychické zvláštnosti daného dítěte. Rodiče je třeba především informovat, a to buď ústně, nebo písemně, že u všech dětí, které 1. září zahájí školní docházku, byla již v mateřské škole nebo na základní škole orientačně zjišťována jejich připravenost pro školu, a to proto, že u některých šestiletých dětí s normálním rozumovým nadáním přetrvává řada projevů, které dítěti brání úspěšně se zapojit do vyučovacího procesu na běžné škole. Takovými projevy mohou být nadměrná hravost, malá schopnost se soustředit, malá samostatnost, výrazné dětské projevy v chování apod. Pro tyto děti je nejvhodnější umístění do třídy s menším počtem žáků (tzv. vyrovnávací), kde jim může být věnována větší péče učitele s ohledem na jejich dílčí potíže. Tato třída je jednou z prvních tříd základní školy, není však zřízena na každé škole. Od běžné první třídy se liší pouze nižším počtem žáků (nejvíce patnáct). Nejde v žádném případě ani o třídu zvláštní školy, ani o přechod mezi třídami normálními a zvláštními. Po jednom, maximálně po třech letech pobytu v této třídě se dítě zařazuje do zcela běžné třídy na základní škole, kam bylo původně zapsáno.

U dětí, jejichž školní nezralost je výrazná a nelze předpokládat, že stav by se upravil pobytem ve vyrovnávací třídě, navrhuje odklad školní docházky. Tato „ztráta“ jednoho roku je pro dítě menším handicapem než jeho dlouhodobá neúspěšnost ve školní výuce.

Doporučování těchto opatření provádíme však až na základě podrobného psychologického vyšetření každého dítěte a po domluvě s jeho rodiči.

U dětí s odkladem školní docházky je třeba využít času, který zbývá do nástupu dítěte do školy, a rozvíjet je: především vysvětlovat dítěti neznámá slova a pojmy, založit mu knihovničku, číst mu pohádky, nechat ho vyprávět obsah čteného, dávat mu lehké hádanky, povídat si s ním často, kreslit, stavět.

Hravým způsobem je třeba rozvíjet řeč dítěte: ať například vymýšlí slova na danou hlásku nebo slabiku. Jestliže má dítě poruchy ve výslovnosti, je žádoucí požádat prostřednictvím dětského lékaře o pomoc logopedickou poradnu. Těžší vady ve výslovnosti jsou vážnou překážkou ve výuce čtení a psaní. Vhodné je cvičit paměť dítěte, učit ho lehčí básničky a písničky a pořídit mu maňásky a dramatizovat pohádky.

Děti se již v předškolním věku učí znát základní materiály: dřevo, sklo, kov, umělou hmotu apod. Žádoucí je nacvičit s dítětem cestu do školy a zpět, včetně základních pravidel dopravy, učit je znát základní hodnoty a symboly: státní vlajku, hymnu, prezidenta, rodné město (obec).

Rodiče by měli od svého dítěte vyžadovat znalost celého jména, adresu bydliště, jména rodičů a sourozenců, jejich zaměstnání. Seznamovat dítě s významnými budovami ve svém okolí a dbát na správné označování přírodních jevů.

Je vhodné pořídit dítěti jako hračku melodický hudební nástroj a mezi 5. a 6. rokem vyžadovat od dítěte samostatný zpěv, učit dítě rytmitizovat slova a slabiky tleskáním a vytukáváním. Na konkrétním a známém materiálu (kostky, bonbóny, jablka, knoflíky) je možno dítěti vytvářet početní představy do deseti, jmenovat číselnou řadu do deseti, postupně učit děti přibrat nebo ubrat určitý počet, odhadovat, čeho je více, méně, stejně; rozlišovat základní geometrické tvary: kruh, čtverec, trojúhelník, obdélník. Šestileté dítě by mělo rozeznat nestejnou délku úseček, určit, co je dlouhé, krátké, co je blíž, co je dál, rozlišovat vpravo, vlevo, nahoře, dole, čím se předměty liší. Žádoucí je i upevňovat význam pojmů tlustý–tenký, ostrý–tupý, dlouhý–krátký, těžký–lehký a učit dítě stupňovat: malý, menší, nejmenší atd., zejména u dětí, které nechodily do mateřské školy.

Rodiče by měli dítěti umožnit často kreslit (např. lidskou postavu i s detaily). Při kreslení může dítě používat velké plochy balicího papíru (pokud možno umístěné zpočátku vsvisle či šikmo), měkký uhel, pastel, křidu a při malování silný štětec. Mělo by vystřihovat, lepit, navlékat korálky, skládat kostky podle obrázkových vzorů. Tím se zdokonaluje obratnost rukou a souhra mezi činností očí a rukou, která je nezbytná pro nácvik psaní. Pracovní stůl má být umístěn tak, aby světlo k dítěti směřovalo zleva. Po hodině je nutno místnost vyvětrat.

Jestliže dítě dávalo přednost levé ruce a rodiče je přecvičovali, měli by ukončit jakékoli násilné přecvičování a dát dítěti v tomto ohledu úplnou volnost. Mají-li rodiče v tomto směru pochybnosti, mohou nechat typ a stupeň lateralitu svého dítěte vyšetřit v pedagogicko-psychologické poradně.

Velký vliv na zdravotní stav a rozvoj osobnosti dítěte má pohybová výchova. Proto je třeba dopřát dětem dostatek pohybu na čerstvém vzduchu, učit je správné, vzpřímené chůzi a přirozenému běhu, zacvičit si s ním jednoduché cviky, naučit je kotoulu dopředu atd.

Důležité je také vést dítě k upevňování návyků společenského chování, učit je pozdravit, poděkovat, poprosit, neskákat do hovoru dospělým, vykat dospělým, správně je oslovovat (paní Nováková, paní učitelko apod.). Dítě by mělo znát, co smí a co nesmí (brát cizí věci, ubližovat ostatním dětem apod.) Rovněž by se mělo postupně učit ovládat svoje city, tlumit své afekty,

naučit se přijmout prohru ve hře, rozlišovat dobré od zlého (i s pomocí dětské literatury, kterou mu předčítáme).

Je vhodné umožňovat dítěti pobyt mezi ostatními, dobře výchovně vedenými dětmi, aby získalo cenné sociální zkušenosti. Zvláště nutné je to tehdy, když dítě nechodí do mateřské školy.

Rodiče by měli podporovat samostatnost dítěte při jídle, čištění zubů, mytí, oblékání, úklidu hraček apod. Dítě musí být přiměřeně schopné sebeobsluhy a mít základní návyky dodržování pořádku. Naučme například dítě skládat si svoje věci do aktovky podle určitého systému (nemá dávat svačinu vedle přezůvek apod.). Mytí rukou před jídlem a po použití WC by pro děti mělo být samozřejmostí, stejně jako používání toaletního papíru a kapesníku. Rodiče mohou dětem uložit některé pravidelné pracovní úkoly (vynášení odpadků, zalévání květin, utírání prachu, nádobí apod.), a tím pěstovat v dítěti pocit zodpovědnosti za vykonanou práci.

Problém připravenosti, zralosti a způsobilosti dítěte pro školu je opravdu vážný, proto je žádoucí poradit se v nejasných případech s odborníky.

Pokud si někteří rodiče přejí, aby jejich dítě započalo školní docházku ještě před dovršením šesti let věku (jde o děti narozené v září až prosinci), je odborná porada u psychologa nezbytná.

Při výchovných potížích se rodiče po začátku školní docházky mohou obracet s otázkami na třídního učitele svého dítěte, v komplikovanějších případech se mohou poradit s výchovným poradcem na škole, se školním lékařem a s pracovníky pedagogicko-psychologické poradny.

Dítě se má na vstup do školy těšit, očekávat jej s radostí. Proto by dítě nikdo neměl školou strašit. Dítě nesmí chápat školní práci jako nepříjemnou povinnost. Slavnostní náladu prvního dne školy mohou rodiče zdůraznit prvňáčkovi drobným dárkem.

Ještě před nástupem dítěte do školy je třeba vytvořit i doma dítěti dobré pracovní prostředí (je-li to možné, ať má samostatný pokoj s psacím stolem nebo alespoň samostatný kout).

Integrace do běžných škol

Mnozí rodiče v současné době žádají pro své děti odklad školní docházky, i když to není nutné. V minulosti byl trend spíše opačný – mnozí rodiče se doporučovanému odkladu školní docházky spíše bránili.

Některé typy a stupně nezralosti je možné vyrovnat během prvních ročníků základní školy. Vyžaduje to ovšem individualizaci výukových postupů, plánů a učebních programů.

Cílem školní integrace je příprava všech dětí pro život v normálních podmínkách, současně však jde i o snahu vést všechny (i neproblémové) děti k lepšímu porozumění pro postižené jedince a k posílení jejich sociálních do-

vedností. Doporučuje se například i tzv. kooperativní učení, kdy děti pracují na společných úkolech či problémech.

4. Závěry a shrnutí

Nastoupí-li dosud nepřipravené, nezralé a nezpůsobivé dítě do běžné, tradiční školy, nedovede se s novými nároky správně a přiměřeně vyrovnat. Některé děti bývají po příchodu ze školy nadměrně unavené až vyčerpané, protože vyučování pro ně znamená příliš velkou zátěž. U jiných dětí vyvolává nová školní situace místo radostného očekávání úzkostné stavy a strach, trému. Děti ráno vstávají s úzkostí, do školy jdou se strachem, mívají poměrně často ranní žaludeční a střevní obtíže. Někdy se narušují již vytvořené návyky, dítě se opětovně začne pomočovat, špatně usíná, mívá děsivé sny, mohou se objevit poruchy chování, zvyšuje se náchylnost k různým onemocněním. Často mívají horší školní prospěch, než odpovídá jejich schopnostem. U lehce školsky nezralých dětí nebývají obtíže tak silné a obvykle se během docházky do školy upraví. Výrazně školsky nezralé děti však mívají značné a v důsledku předčasného nástupu do školy vážnější a dlouhodobé potíže. U takových dětí je ohrožen nejen zdárný průběh počátku školní docházky, ale i pozdější výsledky školní práce, a dokonce i tělesné a duševní zdraví dítěte. Neúspěchy ve škole vyvolávají často odpor ke škole a vzdělání vůbec. Tak předčasné zahájení školní docházky ovlivňuje nepříznivě vlastně celý další průběh života člověka.

Protože pro socializační proces dítěte má největší význam **rodina**, jejíž hodnoty a normy dítě přejímá, je především důležité, aby rodiče měli pozitivní postoj ke vzdělání a věnovali svým dětem dostatek kvalitní výchovné péče.

Ve **škole** se stává stále významnější snaha po vytváření individuálních výukových plánů s ohledem na schopnosti a speciální potřeby problémových a postižených dětí. Jde o obecnější úsilí o integraci problémových a postižených dětí do běžných škol a do běžného života společnosti.

Úlohy, které by měli plnit především **psychologové** v souvislosti s péčí o školsky nepřipravené a nezpůsobivé děti, jsou velmi rozsáhlé. Jde zejména o tyto oblasti činnosti:

- a) Školní a poradenští psychologové by měli mít podstatný podíl na výběru žáků pro mikrotřídy v těch případech, kde je psychologické vyšetření nutným podkladem pro odůvodněné rozhodnutí o odkladu školní docházky. V souvislosti s tím se vypracovávají, ověřují, exaktně standardizují a používají nové odborné diagnostické psychologické metodiky.
- b) Pedagogičtí psychologové by měli pomáhat učitelům vyrovnávacích a jiných mikrotříd (např. pro děti se specifickými poruchami učení, pro děti

- alergické, pro děti se zrakovými postiženími) odbornými konzultacemi o jednotlivých žácích i pedagogickém procesu jako celku.
- c) Psychologové školského rezortu by měli provádět individuální i skupinovou psychokorektivní a psychoterapeutickou činnost, např. dlouhodobě individuální psychologické vedení, působení na rodinu, arteterapii, terapii hrou.
 - d) Psychologové by měli pomáhat učitelům při hodnocení vývoje třídy i jednotlivců zjišťováním, příp. měřením psychologického dopadu dosažených edukačních výsledků na psychiku a osobnost dítěte.
 - e) Psychologové by se měli účastnit rozhodování o začlenění dětí po odchodu z vyrovnávací či jiné mikrotřídy a jejich katamnestického sledování.
 - f) Psychologové by měli provádět školicí a instruktážní metodickou činnost pro učitele a školské pracovníky o lehčích potížích, závadách (difícilitách), ale i o vážných poruchách chování, osobnosti a duševního vývoje dětí.

Nakonec uvádíme typickou **kazuistiku** dítěte nepřipraveného a nezpůsobilého pro školní docházku obsahující i katamnézu.

Psychologicky jsme vyšetřovali šestiletého chlapce, u kterého byl žádoucí odklad školní docházky o rok pro zjevné projevy školní nezpůsobilosti. Chlapec byl do 18 měsíců vychovávan v kojeneckém ústavu. Jeho vlastní matka byla v nápravném zařízení. Byl proto dán k osvojení. Jeho adoptivní matka pracovala jako vychovatelka. Při příchodu do adoptivní rodiny měl sice dobré návyky samoobsluhy, ale vůbec nemluvil. Rychle však v nové rodině vyrovnal své vývojové opoždění (zejména v oblasti expresivní složky řeči a pojmového myšlení). Trpěl častými nemocemi průdušek, byl silně krátkozraký. V šesti letech nadměrně žápal plic. Podle písemného (dotazníkového) sdělení mateřské školy byl chlapec nadměrně živý, lítostivý, dětinský, měl poruchy soustředění pozornosti. Jevil se jako výrazný levák. Měl vadu zraku, byl operován pro šilhavost (po operaci byl tupozraký). Jak v mateřské škole, tak v rodině působil drobné výchovné potíže.

Při psychologickém vyšetření spolupracoval, jeho chování odpovídalo předškolnímu věku. Byl během komunikace s psychologem psychomotoricky neklidný, měl časté odklony pozornosti, byl nedostatečně distancován vůči dospělým, překotně verbalizoval, a to patlavě (dyslallycky). Ve zkouškách mentálních schopností dosahoval úrovně lehkého podprůměru. Nejslabší výkon měl v oblasti paměti, kde rušivě působila jeho neschopnost koncentrace pozornosti. Disharmonické rozložení výkonu v oblasti intelektu, patognomické kresebné projevy i ráz výchovných potíží (neklid, nepozornost, impulsivita) vedly při interpretaci výsledků vyšetření k podezření na ADHD, resp. lehkou mozkovou dysfunkci. Chyběly však údaje o prenatálním i perinatálním vývoji chlapce v raném dětství. Psycholog proto doporučil, aby adoptivní rodiče požádali o odklad školní docházky dítěte o jeden rok. Současně byli adoptivní rodiče upozorněni, že jejich výchova i do budoucna bude pro zvláštnosti neuropsychické konstituce a osobnosti chlapce náročná na trpělivost a důsledné výchovné vedení.

Po nástupu do školy v příštím školním roce psycholog učitelům doporučil přihlížet k zvláštnostem pozornosti chlapce a omezit rušivé momenty v průběhu vyučování na minimum, posadit chlapce do první lavice, během hodiny ho častěji, ale nenápadně kontrolovat, podněcovat zájem na dobrých výsledcích ve škole pochvalou. Dále dětský psycho-

log doporučil respektovat chlapcovu zvýšenou potřebu pohybového vyžití poskytnutím možnosti motorického odreagování o přestávkách a únosným způsobem také během vyučování, pověřovat ho např., aby otevíral okno, podával křídlo, utíral tabuli, sbíral sešity apod. Protože i nepatrné pokroky v disciplinovanosti vyžadovaly ze strany dítěte značné úsilí, bylo doporučeno hodnotit kladné chování chlapce v kratších úsecích, třeba koncem každé hodiny, aby se zabránilo rozvoji negativního postoje dítěte ke škole.

Vzhledem k leváctví bylo doporučeno zlepšit kvalitu grafických projevů dítěte správnou polohou psací podložky. Škole i rodičům byl předán metodický list, jak pracovat s levákem a s dítětem s lehkou mozkovou dysfunkcí. Chlapec byl vyšetřen ještě koncem základní školní docházky, protože mu byla vzhledem k vadě zraku navržena změněná pracovní schopnost. Chtěl být prodavačem. Jeho psychomotorická instabilita byla koncem povinné školní docházky již kompenzována, prospěch ve škole měl průměrný a jeho zrak se zlepšoval. Proto mu bylo doporučeno povolání prodavače drogistického zboží. V tomto povolání se dobře uplatnil.

Poznámka: Text byl připraven v návaznosti na řešení výzkumného záměru č. 0021622421: Škola a zdraví pro 21. století.

Literatura

- ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno, 2000.
- JIRÁSEK, J. *Orientační test školní zralosti* (modifikace testu prof. dr. Artura Kerna). Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, 1970.
- KROPÁČKOVÁ, J. Aktuální problémy v diagnostice školní zralosti. In *Proměny školy, učitele a žáka na přelomu tisíciletí*. Protokol ze Sjezdu učitelů v Brně 30.–31. srpna 2000, s. 84–87.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 1988.
- ŠPAŇHELOVÁ, J. *Dítě v předškolním období*. Praha: MF, 2004.
- ŠTURMA, J. Školní zralost a její poruchy. In ŘÍČAN, P., VÁGNEROVÁ, M. a kol. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Avicenum, 1991.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000.
- Věstník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR*, ročník LVII, sešit 4, duben 2001, s. 51 a další.
- Vyhláška č. 72/2005 Sb. Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR ze dne 9. února 2005, o poskytování poradenských služeb na školách a školských poradenských zařízeních.

KOHOUTEK, R. Diagnostika připravenosti dětí pro školní docházku. *Pedagogická orientace* 2006, č. 2, s. 3–23. ISSN 1211-4669.

Autor: Prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc., Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Poříčí 31, 603 00 Brno, kohoutek@ped.muni.cz